

Unge på vei ut av barnevernets omsorg trenger noen som både bryr seg og bryr seg om dem

Av: Elisabeth Backe-Hansen, forsker ved NOVA/OsloMet (1/2019)

Nøkkelord: Relasjoner, sosial støtte, ettervern, fleksibilitet, medvirkning, aktørskap

1 Innledning

Både norsk og internasjonal forskning fra de siste 20-30 årene har dokumentert at unge voksne som har vært under barnevernets omsorg, har økt risiko for å streve på mange ulike livsområder. Det gjelder utdanning, arbeid og inntekt, men også fysiske og psykiske helseproblemer (f.eks. Backe-Hansen med flere, 2014; Geenen og Powers, 2007; Paulsen og Berg, 2016; Tyrell og Yates, 2018). En årsak til dette er at unge med barnevernserfaring forventes å klare overgangen til voksenlivet raskere og med færre ressurser enn unge voksne flest (Stein, 2012), en prosess som også kalles «instant» (Rogers, 2011), eller plutselig (Geenen og Powers, 2007). Det foreligger samtidig mye forskning som viser at ettervern hjelper (Backe-Hansen med flere, 2014). Spørsmålet er likevel om hjelpen som gis i form av ettervern når mange nok, varer lenge nok, er treffsikker nok og gis på riktig måte (Bakketeig og Backe-Hansen, 2018).

Artikkelen bygger på resultatene fra et nylig avsluttet prosjekt i regi av Norges Forskningsråd, «Against all odds»¹. En viktig målsetting med prosjektet var å lære av erfaringene og utviklingen til de som gjør det bra som unge voksne, ikke bare fokusere på alle risikofaktorene. I tillegg var det en målsetting å utvikle ny kunnskap om hvordan tjenester til unge på vei ut av barnevernet kan tilbys på målrettede og effektive måter. I alt deltok 75 unge voksne mellom 16 og 32 år fra Danmark, England og Norge. De ble intervjuet to ganger med ett års mellomrom. Alle var enten under utdanning eller i arbeid da de ble med i prosjektet. «Against all odds» har bidratt med flere viktige lærdommer. Forskjeller mellom de tre landene, særlig når det gjelder fleksibilitet i tilbudene, påvirker de unges muligheter til å utnytte de mulighetene som finnes. Her peker for eksempel Norge seg ut når det gjelder fleksibilitet i ordningene for å fullføre videregående skole (Boddy, Lausten, Backe-Hansen og Gundersen, 2019). Felles for de tre landene er at de unge voksne ser utdanning som viktig, og etterlyser muligheter for å få en utdanning selv om de trenger mer tid og kanskje andre måter

¹ Prosjektnummer 236718/H20. Prosjektet hadde også delfinansiering fra NOVA.

å organisere forløpet på enn unge voksne flest (Bakketeig og Backe-Hansen, 2018; Hanrahan & Boddy, under vurdering).

Samtidig er det viktig å erkjenne kompleksiteten i disse unge voksnes liv, som gjør at de også må mestre overgangen til voksenlivet i en tid hvor mange unge voksne opplever usikkerhet om framtida (Boddy, Bakketeig og Østergaard, 2019). Dermed blir det viktig at hjelpen som tilbys oppleves som fleksibel, og i overensstemmelse med de unge voksnes behov. Bakketeig og Backe-Hansen (2018) fant at en positiv relasjon mellom sosialarbeider og ung voksen, gjorde det enklere å finne fram til fleksibel støtte som ble opplevd som nyttig. Dessuten ble det enklere for de unge å være deltaker i motsetning til observatør i eget liv (Høj Anvik 2016). Forfatterne anbefaler et relasjonelt, i motsetning til et mer teknisk, perspektiv på innholdet i ettervernstilbudene. Formålet med denne artikkelen er derfor å utforske nærmere hva dette innebærer.

Når unge voksne intervjues, pleier svært mange å understreke at gode relasjoner til profesjonelle og andre betyr svært mye. Det har imidlertid ikke vært så vanlig å ta konsekvensen av dette, og undersøke nærmere hva det vil si å ha et relasjonelt perspektiv som utgangspunkt for å bygge opp et godt ettervern. Artikkelen har som målsetting å gjøre nettopp det, på to måter. Teoretisk vil jeg ta utgangspunkt i et nyere, psykologisk bidrag om sosial støtte, som har som perspektiv at trivsel og velvære skal forstås relasjonelt (Feeney og Collins, 2015). Deretter følger en gjennomgang av norsk og internasjonal forskning for å konkretisere konsekvensene av denne tilnæringsmåten. For kontekstens skyld presenteres først noen tall om ettervern i Norge. Artikkelen avsluttes med implikasjoner for praksis.

2 Noen tall om ettervern i Norge

Når unge fyller 18 år, kan de ikke lenger være under barnevernets omsorg. Samtidig vil de fleste være enige i at det er helt urealistisk å forvente at en 18-åring skal greie seg selv. Derfor har også barneverntjenesten mulighet for å følge opp gjennom ettervernstiltak, som i prinsippet kan vare til fylte 23 år, nylig foreslått utvidet til 25 år, eller så lenge ungdommen samtykker. Ettervern er imidlertid ingen rettighet. Vi vet også at andelen som får ettervern synker raskt med alder, slik at få beholder disse tiltakene når de er eldre enn 20 år.

Barnevernsstatistikken viser at per 31.12.2017 mottok i alt 4 731 18-22 åringer tiltak, det vil si ettervern. De var svært skjevt fordelt aldersmessig (tabell 1).

Tabell 1. Aldersfordelingen på de som mottok ettervernstiltak 2017. Antall og prosent (Kilde: SSB²)

	18 år	19 år	20 år	21 år	22 år
4 731 (100 %)	1 883 (39,9 %)	1 293 (27,4 %)	806 (17 %)	479 (10,1 %)	268 (5,7 %)

To av tre som mottok ettervern på slutten av året, var 18 og 19 år gamle, flest 18 år. Rundt en av seks var 20 år, en av ti var 21 år og en av 20 var 22 år gamle. Det kan argumenteres for at behovet for ettervernstiltak er størst den første tiden etter at man fyller 18 år, da man er minst i stand til å klare seg selv. Det kan også tenkes at de som er eldre, får hjelpen de trenger fra andre enn barnevernet, for eksempel NAV. Samtidig viser intervjuer med unge voksne at mange godt kunne hatt behov for tiltak tidlig i 20-årene (Bakketeig og Backe-Hansen, 2018). At så mange færre unge voksne får ettervernstiltak fra de fyller 20 år, er derfor ikke et argument for at tiltakene ikke trengs.

De 4 731 18-22 åringene mottok i alt 9 403 ettervernstiltak per 31.12.2017, i snitt 1,98 tiltak per ung voksen. Vi vet imidlertid ikke hvor mange som mottok ett tiltak, hvor mange som mottok to eller flere, eller hva slags kombinasjoner av tiltak som er mest vanlig. Tabell 2 gir en oversikt over typer tiltak som ble gitt i 2017, og dekker i alt 9 088 (96,7 %) av de 9 403 tiltakene. Utelatte tiltak er de som ble minst brukt, for eksempel individuell plan, som ikke omfattet mer enn 10 tiltak.

² Se <https://www.ssb.no/statbank/table/09050/tableViewLayout1/>

Tabell 2. Oversikt over ettervernstiltak 2017. Per 31.12. Antall og prosent (Kilde: SSB³)

Type tiltak	Antall	Prosent
Tiltak knyttet til bolig Omfatter institusjon (196), fortsatt opphold i fosterhjem i og utenfor slekt og nettverk og statlige fosterhjem (1 460) og andre boligtiltak (2 382)	3 414	36,3 %
Økonomisk bistand Omfatter økonomisk hjelp til bolig (626) og annen økonomisk hjelp (2 205)	2 831	30,1 %
Kompenserende tiltak Omfatter andre tiltak (1 016), besøkshjem/avlastning (290), fritidsaktiviteter (259) og støttekontakt (256)	1 821	19,4 %
Tiltak knyttet til familie og nettverk Omfatter råd og veiledning (378), ansvarsgrupper og samarbeidsteam (339) og familieråd og nettverksmøter (43)	760	8,1 %
Hjelp med utdanning/arbeid	165	1,8 %
Hjelp og behandling fra andre tjenester	97	1 %
SUM	9 088	6,7 %

Som Oterholm og Paulsen (2018) påpeker, er de vanligste ettervernstiltakene hjelp med bolig, økonomisk hjelp og fortsatt opphold i fosterhjem. Dette er selvsagt både nødvendig og viktig. Spørsmålet er imidlertid hvilke andre tiltak som også kunne vært aktuelle.

I 2017 var det for eksempel svært få som fikk hjelp av barnevernet med utdanning og arbeid, støtteperson (støttekontakt), eller tilgang til psykiske helsetjenester. Flere, men fortsatt ikke mange, fikk råd og veiledning, og barnevernstjenesten deltok ikke ofte i samarbeidsteam. Dette er tiltakstyper som inneholder en relasjon mellom unge voksne og deres ulike hjelpere. Hjelp med bolig og økonomi kan selvsagt skje i en kontekst der det er en relasjon mellom for eksempel en saksbehandler og en ung voksen. Det er likevel ikke gitt at den gir rom for utvikling av noe mer varig eller emosjonelt betydningsfullt for de unge. Gitt at mange unge voksne går ut av barnevernet med psykiske vansker (Lehmann og Kayed, 2018) er det også bekymringsfullt at barneverntjenesten i så liten grad registrerer hjelp og behandling fra andre tjenester, eller individuell plan.

3 Med utgangspunkt i et relasjonelt perspektiv

3.1 Trivsel og utvikling gjennom relasjoner

Feeney og Collins (2015:117) presenterer en teoretisk modell der relasjoner er sentralt for å fremme eller hemme trivsel og utvikling⁴, Nære relasjoner er mer enn en ressurs når man

³ Bygger på <https://www.ssb.no/statbank/table/10660/>. Kategoriene i tabellen er hentet direkte fra SSBs barnevernsstatistikk.

møter motgang. Relasjoner kan også sette mennesker i stand til å nyttiggjøre seg anledninger til vekst og utvikling når de *ikke* møter motgang. Sosial støtte må derfor forstås som en *interpersonlig prosess*, som er viktig i begge disse livskontekstene (Feeney og Collins, 2015:114). Det har så langt vært vanlig at forskningen om ettervern konsentrerer seg mest om betydningen av sosial støtte når man møter motgang (Paulsen og Berg, 2016), selv om noen også er inne på at relasjoner i form av sosial støtte fører til bedre resultater for de unge voksne (Marion, Paulsen og Goyette, 2017).

Hvordan kan man fremme vekst gjennom motgang? Feeney og Collins (2015:117-118) nevner flere mekanismer. For det første er det snakk om en trygg havn, som gir beskyttelse og letter byrdene når man opplever motgang. For det andre kan støtte hjelpe til å vise sterke sider en person har eller kan utvikle, for eksempel evne til å lære, eller å være flink til å snakke med andre. I etterkant av slike prosesser vil det ofte være nødvendig å hjelpe en person med å fortsette å bruke sine sterke sider etter at den umiddelbare, stressende situasjonen er forbi. Da er det snakk om støtte til å prøve nye tilnæringsmåter, for eksempel å tenke framover på positive løsninger, i stedet for å dvele ved ting man ikke kan gjøre noe med. Støtte kan dessuten være viktig fordi det hjelper en person til å redefinere motgang som en anledning til positiv forandring.

Trivsel og utvikling er mangedimensjonale begreper som kan plasseres langs et kontinuum. Man kan trives og utvikle seg i større eller mindre grad, eller på tvers av ulike livsområder, med andre ord i relativt heller enn absolutt forstand. Unge på vei ut av barnevernet kan oppleve at støtte fra lærere stimulerer og utvikler dem, samtidig som de føler seg ensomme der de bor. Det å gjenoppta kontakten med søsken kan oppleves støttende, samtidig som en vanskelig økonomi virker begrensende. Følgelig må trivsel og utvikling ses i forhold til en persons totale livssituasjon (Feeney og Collins, 2015:115). Derfor er det også rimelig å tenke seg at unge på vei ut av barnevernet vil måtte søke sosial støtte og utøve aktørskap (agency) ut fra flere begrensninger enn unge voksne flest. Som Evans (2002) kaller det «bounded agency» eller begrenset aktørskap. De unge har et sterkt ønske om et bedre liv, men dette avhenger av muligheten til å kunne utnytte ressurser, og hjelp med å få dette til (Johnson og Mendes, 2014).

⁴ Det engelske begrepet er «thrive» eller «thriving», som innebærer «...flourishing (growing or developing vigorously), prospering (gaining in wealth or possessions, and progressing toward or realizing a goal despite or because of circumstances (Merriam-Webster Dictionary, Thriving, 2013).

I lys av de begrensningene unge voksne på vei ut av barnevernet svært ofte møter, blir støtte med sikte på å overvinne motgang viktig. Samtidig kan det være like viktig å tenke på muligheter for å fremme optimisme og støtte de unge i å realisere ønsker om et bedre liv, gjennom å skape anledning til vekst som de kan dra nytte av på lengre sikt. Da vil man også trenge støtte til å se anledninger som byr seg, til å forberede seg på å gripe dem, og til å våge å satse (Feeney og Collins, 2015:119-120).

Spørsmålet er ikke bare om noen gir støtte, men hva slags *kvalitet* støtten har. Nære relasjoner kan være en kilde til stress så vel som støtte, og støtte med dårlig kvalitet kan ha negative konsekvenser (Feeney og Collins, 2015:122). Det at en relasjon finnes, er ikke nok i seg selv, særlig hvis man som ung voksen har en historie med kompliserte relasjoner til foreldre og andre (Jessen og Backe-Hansen, 2017; Wade, 2008). Skal man bidra til å fremme trivsel og utvikling, kreves sensitivitet og fleksibilitet, og evne hos den som gir støtte til å tilpasse seg situasjonen. Tilbud om støtte må vise generøsitet og gode hensikter, beskytte mottakerens selvfølelse, anerkjenne hans eller hennes følelser og behov, formidle aksept og respektere mottakerens synspunkter og autonomi. Forskning om unge voksne er i tråd med dette og nevner anerkjennelse (Paulsen, 2018), tillit (Hedin, 2017), konsistens og forutsigbarhet (Sanders med flere, 2017; Skoog, Khoo og Nygren, 2015). En fellesnevner for alt som er nevnt her, blir følgelig *tid*. Det tar tid å oppleve at relasjonen man er inne i er god og holdbar nok, og kan ha et innhold som er meningsfylt og utviklende.

Nedenfor beskrives først framgangsmåten for den empiriske delen av artikkelen. Deretter gjennomgås studier av tre aspekter ved støtte til unge voksne med utgangspunkt i et relasjonelt perspektiv. Det er hvem det er viktig å få støtte fra, hva det er viktig å få støtte til, og unge voksnes muligheter for å være aktører i eget liv.

3.2 Framgangsmåte for den empiriske delen av artikkelen

Det ble gjennomført et strategisk litteratursøk via Google Scholar, med søkeordene relationships, interdependence, social support og aftercare i ulike kombinasjoner.

Litteraturlistene i de treffene som kom fram på denne måten ble gjennomgått, og mulige studier derfra ble inkludert. I tillegg gjennomførte jeg samme prosedyre med litteratur jeg hadde fra før.

Den empiriske delen av artikkelen bygger for det meste på analyser av bidrag fra unge voksne gjennom intervjuer og fokusgrupper, samt enkelte surveystudier, i alt 27 studier publisert mellom 2002 og 2018. Studiene er gjennomført i Norge (3), Sverige (3), Danmark (3),

Storbritannia (5), Canada (1), USA (6), New Zealand (1) og Australia (2). I tillegg kommer tre komparative studier fra henholdsvis Danmark, England og Norge (Boddy, Bakketeig og Østergaard, under review), Finland og England (Törrönen med flere, 2018) og England og tidligere Øst- og Vest-Tyskland (Evans, 2002). Dessuten er fire litteraturoversikter inkludert, som dekker flere studier enn de som er tatt inn her (Van Biljefeld, Dedding og Bunders-Aelen, 2015; Hiles med flere, 2013; Jessen og Backe-Hansen, 2017; Mendes og Moslehuddin, 2006).

Det finnes sikkert flere aktuelle studier enn de som er tatt med her. Samtidig er gjennomgangen spredt på mange land, dog med god representasjon fra de skandinaviske landene. Samtidig er det stor likhet i de synspunktene som kommer fram fra unge voksne, uavhengig av variasjoner i systemer mellom landene. Dermed styrkes en antakelse om at det som kommer fram, er ganske typisk om ikke representativt i statistisk forstand.

3.3 Hvem det er viktig for unge voksne å få støtte fra

Vi vet at unge voksne på vei ut av barnevernet stort sett trenger støtte fra forskjellige personer, som kan bidra på hver sine måter. Forskning med unge voksne gir en del indikasjoner på hvem de ønsker støtte fra. Her har sosialarbeideren eller kontaktpersonen stor betydning. Marion, Paulsen og Goyette (2017) intervjuet 61 unge voksne fra Quebec om overgangen fra barnevernet til en selvstendig tilværelse. Forfatterne understreker spesielt betydningen av relasjonen mellom unge voksne som forlater omsorgstiltak og deres kontaktpersoner eller sosialarbeidere for at det skal gå bedre (se også van Biljeveld, Dedding og Bunders-Aelen, 2015; Hiles med flere, 2013). Dette skyldes ikke minst at når de unge selv opplever relasjonen som viktig, ser det ut til å øke deres sjanser for å oppleve at de profesjonelle er engasjert i dem.

Forskningen viser at det også finnes andre personer som kan være viktige støttepersoner. Det kan være tidligere fosterforeldre, kontakter fra en institusjon, lærere, eller noen i familien eller nettverket for øvrig, inklusive venner fra tidligere (Antle med flere, 2009). Finner man ingen slik person, eller er relasjonen til familie og nettverk for problematisk (Wade, 2008), rapporterer forskning også om gode erfaringer med mentorer, enten en profesjonell voksen (Stein og Clayden, 2005), en i samme livsfase eller en som allerede er en del av den unges nettverk (Løvetannakademiet⁵, Munson med flere, 2010; Spencer med flere, 2018).

⁵ Se <https://www.lovetannprogrammet.com/> for mer informasjon om det norske livsmestringsprogrammet Løvetannakademiet, som utvikler en «peer to peer» modell.

3.4 Hva er det viktig å få støtte til

Begrepet 'sosial støtte' brukes ofte som samlebetegnelse i ettervernlitteraturen (Hiles med flere, 2013; Paulsen og Berg, 2016), og deles gjerne opp i flere underkategorier. En kategori som går igjen hos flere, er praktisk støtte, inklusive økonomisk støtte. I tillegg kommer emosjonell støtte, samt hjelp med å få kontroll over egen situasjon (agency). Jeg vil først gi et par eksempler på hva slags betydning unge voksne legger i praktisk støtte, og deretter gå nærmere inn på hva emosjonell støtte kan innebære. Betydningen for de unge av å være aktive deltakere i prosessen, og støtte til dette, diskuteres som eget punkt i del 3.5.

Praktisk støtte

Hiles med flere (2013) gjennomgikk i alt 47 studier fra engelskspråklige tidsskrifter, alle publisert etter 2001. Ett sentralt funn var nettopp hvor viktig unge voksne synes det er med praktisk støtte. Dette kan være praktisk støtte i en krisesituasjon, men også hjelp med å finne et sted å bo, tilgang til utdanning og arbeid og hjelp med å finne økonomisk bistand. Med andre ord hjelp med å få på plass grunnlaget for en voksen tilværelse. Dette er hjelp med å utvikle det Propp, Ortega og NewHeart (2003) kaller konkrete eller håndgripelige ferdigheter.

I sin norske studie av 43 unge voksne, fant Paulsen og Berg (2016) at behovet for praktisk støtte, koblet til økonomisk veiledning, økonomisk støtte, bolig og andre praktiske ting i dagliglivet, var det første som dukket opp i intervjuene. Analysene indikerte også at de unge «ofte» får slik støtte, enten fra barneverntjenesten eller andre. De opplevde imidlertid tjenestene for voksne, som NAV, som mindre støttende, kanskje fordi de ikke hadde en like god relasjon til kontaktpersonene her (Oterholm og Paulsen, 2018). I sin svenske studie av 65 unge voksne fant Höjer og Sjöblom (2014) at litt over halvparten fikk hjelp med bolig av sitt formelle nettverk, mens langt færre fikk hjelp med økonomi, utdanning eller arbeid. Mange opplevde derfor at de var overlatt til seg selv.

Emosjonell støtte

Emosjonell støtte er viktig i seg selv og kan ta mange former, men er også en del av det man kan kalle forutsetninger for mer generell trivsel og velvære (well-being). Dette er ikke minst fordi unge voksne kan ha mange følelser som er vanskelige å hankses med, både på grunn av tidligere opplevelser og den situasjonen de er i når de skal prøve å klare seg selv. Tyrell og Yates (2018) analyserte historiene til 170 amerikanske unge voksne, som ble intervjuet tre ganger mellom fylte 18 og 25 år. Studien handlet om deres opplevelse av overgangen fra å være fosterbarn til voksen alder. Ett av fem sentrale temaer var knyttet til følelsesmessige erfaringer, noe over en tredjedel av deltakerne diskuterte. De opplevde overgangen til voksen

alder som skremmende, med mye usikkerhet i perioder, hyppige endringer, og overveldende press og ansvar. Noen fortalte også at de angret på noe av det de hadde erfart og gjort tidligere, eller anledninger de hadde gått glipp av, og noen mente at de ville handlet annerledes nå enn da. Witnish (2017), som skriver fra en delstat i Australia, kombinerte en litteraturgjennomgang med intervjuer med praktikere, forskere og unge voksne. Hun løfter fram ensomhet og isolasjon som spesielt belastende når unge skal prøve å klare seg selv.

I en dansk studie av 1400 barn under barnevernets omsorg, ble barna blant annet spurt om de opplevde at de voksne der de bodde brydde seg om dem. Som i en delvis tilsvarende norsk studie (Rambøll, 2016), var andelen som svarte positivt langt høyere blant fosterbarn (87 %) enn blant barn i institusjon (mindre enn 60 %). Videre analyser viste at det som bidro til at barn følte at omsorgsgiverne brydde seg om dem, varierte noe med type plassering, selv om opplevelse av støtte var det viktigste for alle. For barn i fosterhjem hadde det dessuten betydning at de følte seg trygge, og at de hadde bodd i samme hjem i mer enn fem år. For barn i institusjon kom i tillegg det å føle seg trygg, ha god mental helse og føle seg elsket av sine foreldre. For barn i behandlingshjem var igjen støtte viktigst, kombinert med å ha bodd samme sted i mer enn fem år (Lausten og Frederiksen, 2016).

Studien viser hvordan konteksten barna blir en del av, påvirker deres følelsesmessige reaksjoner på den situasjonen de er i. Dette understrekes også i en annen, dansk studie der Bengtsson og Mølholt (2018) analyserte data fra flere intervjuer over tid med i alt 26 unge voksne. Her var fokus betydningen av å høre til, noe som også er viktig når man som ung voksen skal videreutvikle sin egen identitet. Forfatternes utgangspunkt var en relasjonell forståelse som tar utgangspunkt i at erfaringer med å høre til har med både personer og steder å gjøre, ikke bare personer. Tre historier illustrerer hvordan ungdommene strevde med å skape meningsfulle forbindelser til både personer og steder. Endringer i hvor de bodde og i personlige relasjoner gjorde det vanskeligere å skape historier som var meningsfulle for dem i overgangen til voksenlivet. Forfatterne fant at de unges fortellinger om å høre til er skjøre, og hele tiden utfordres av svake forbindelser til steder og sosiale relasjoner til familie og venner.

Et relasjonelt perspektiv på støtte tilsier en forbindelse mellom to personer som kan være følelsesmessig betydningsfull, for eksempel mellom en ung voksen og en voksen person som har innflytelse på livet til den unge. Törrönen med flere (2018) intervjuet 50 finske og 24 engelske unge voksne, hvor det overordnede temaet var hva som fremmer og hemmer meningsfylt deltakelse i deres lokalsamfunn. Av relevans for spørsmålet om støtte, er at den sentrale beskjeden fra samtlige deltakere var hvor viktig det forskerne kalte 'emosjonell

deltakelse' var. Dette innebar kontinuitet og meningsfullhet i sosiale forbindelser, eller varige relasjoner.

3.5 Relasjoner, medvirkning og rettigheter

At medvirkning er viktig for unge voksne på vei ut av barnevernet, går igjen i svært mye av litteraturen. Dels er dette et spørsmål om medvirkning i videre forstand, som også kan kalles aktørskap eller det å være aktør i eget liv (agency), som kan skje på mange måter. Dels er det et spørsmål om de unges individuelle rettigheter, der retten til medvirkning står sterkt. Men uansett kommer de aller fleste forfatterne tilbake til betydningen av relasjonen mellom de unge voksne og de personene de skal være aktører i forhold til. Dette er i tråd med nyere teoretisk tenkning om barn og unges medvirkning, som understreker at også medvirkning alltid skjer i forhold til noen, altså i en relasjon (Backe-Hansen, 2011; Fitzgerald, Graham og Taylor, 2010).

Medvirkning og aktørskap i vid forstand

I sin gjennomgang av 17 artikler om hva som fremmer og hemmer barns medvirkning i barnevernet, fant Van Bijleveld, Dedding og Bunders-Aelen (2015) at den personlige relasjonen mellom barnet og sosialarbeideren er en av de viktigste, fremmende faktorene. Hedin (2017) understreker den sentrale betydningen sosialarbeidere og en tillitsfull relasjon til dem har for at de unge kan overvinne hindringer, noe som igjen fører til økt modenhet. Dette krever imidlertid et visst minimum av trygghet i de unges sosiale situasjon. Törrönen med flere (2018) understreker betydningen av at innholdet og kontinuiteten i sosiale relasjoner, også med sosialarbeidere, støtter det de kaller emosjonell deltakelse. Mannion (2007) argumenterer for både forskning og praksis når det gjelder barn og unges medvirkning. Det handler om relasjonene mellom dem og voksne, blant annet fordi medvirkning kan føre til at relasjonene blir bedre når barn og voksnes roller endrer karakter.

I Munford og Sanders (2015) studie av 108 unge mellom 17 og 20 år som hadde vært i kontakt med barnevernet og minst en tjeneste til, bestod medvirkning eller aktørskap av å kunne skape en mening med verden rundt dem, ha en stemme og kunne handle i forhold til sin situasjon. Dermed trengs også fleksible tiltak (Bakketeig og Backe-Hansen, 2018), som både tar hensyn til relasjoner og gir strukturell assistanse slik at de unge får realistiske muligheter til å bli aktører (Johnsen og Mendes, 2014).

Betydningen av at unges voksnes rettigheter blir ivaretatt

Flere forfattere knytter barn og unges muligheter for medvirkning til deres rettigheter, ofte med referanse til FNs barnekonvensjon. Her står retten til medvirkning sterkt, også i Norge. I

en ny bok som er skrevet av seks barnevernsproffer fra Forandringsfabrikken og seks barnevernledere, og som handler om barnas barnevern (Alexander proff med flere, 2018), er det også et avsnitt om ettervern (op. cit.:174-175). Hovedmålet er at ungdommen skal få god og trygg oppfølging, bygd på egne ønsker, etter å ha vært i fosterhjem/institusjon. De egne ønskene skal komme fram gjennom planlegging på forhånd. Planen skal lages i samarbeid mellom ungdom og barnevern, og skal inneholde hvor de skal bo og planen for oppfølging. Barnevernet skal dessuten dokumentere ungdommens ønsker og hvordan dette har påvirket beslutningene som tas. I oppfølgingsfasen skal ungdommen få velge en person som kan ha ansvaret for oppfølging så langt dette er mulig, og han eller hun skal inviteres til regelmessig å komme med synspunkter på innholdet i ettervernet. Barnevernet ber på sin side regelmessig om tilbakemelding på godt og ondt. I tråd med dagens regelverk skal barnevernet ta ny kontakt senest innen et år hvis ungdommen har takket nei til ettervern. De samme punktene skal også inngå i kvalitetssikringen av dokumentasjon ved ettervern.

Selv om målsettingen her er en god og trygg situasjon for unge voksne, er virkemidlene sentrert rundt deres rett til medvirkning og barneverntjenestens plikter i den anledning. Spørsmålet er om det er tilstrekkelig. Barnes (2012) intervjuet 20 ungdommer, deres sosialarbeidere og profesjonelle som hjalp dem med å få sine rettigheter ivaretatt. I likhet med andre forfattere fant hun at de unge ønsket kontakt med profesjonelle som brydde seg om dem som individer, og som fokuserte på prosessen i samarbeidet med dem. Hun fant at det å være opptatt av rettigheter er nødvendig, men ikke alltid tilstrekkelig for å hjelpe de unge. Mange unge på vei ut av barnevernet lever med en rekke svært kompliserte relasjoner til både profesjonelle og andre, slik at det blir viktig å ta hensyn til den konteksten de skal fremme sine rettigheter i (Mannion, 2007). Noen unge opplevde at det ikke ble riktig for dem holde på rettighetene sine uten å ta andre hensyn. Disse betenkelighetene gjaldt særlig forholdet til omsorgspersonene deres.

Følgelig er det viktig å tenke seg at sosialt arbeid for å sikre ivaretagelse av rettigheter kjennetegnes av både en omsorgsetikk og en rettighetsetikk, noe Barnes (2007) kaller omsorgsfullt rettighetsarbeid (caring advocacy).

4 Implikasjoner for praksis: Det handler om relasjoner, ikke bare om tiltak

«Jeg var på kontoret hennes hver uke for å snakke litt så hun kunne bli kjent med meg, og hun fulgte meg veldig tett opp Så nå er hun den beste personen i verden». (Ung kvinne med barnevernserfaring)

«Kontaktpersonen fra barnevernet har vært veldig viktig for meg de siste fem årene. Jeg ville ikke vært den personen jeg er nå uten henne». (Ung kvinne med barnevernserfaring).

Som sitatene over påpeker, gir utviklingen av en god relasjon rom for tillit og utvikling mellom ung voksen og saksbehandler. Rådet vil derfor være at en kontaktperson eller saksbehandler prøver å bygge en god relasjon til de unge voksne, med den tiden det tar. En metode som så langt har vært svært lite brukt som ettervernstiltak er familieråd og nettverksmøter (jfr tabell 2). I samarbeid med den unge voksne burde denne tilnæringsmåten gjøre det mulig å kartlegge ressurser det går an å bygge videre på (Jessen og Backe-Hansen, 2017).

Relasjonsbygging er viktig for at unge voksne skal føle seg anerkjent, sett, hørt og ivaretatt, noe som igjen fremmer medvirkning fra den unge og bedre fleksibilitet i tiltakene (Bakketeig og Backe-Hansen, 2018; Paulsen, 2018). Halås, Folløsø og Andvik (2016:146) bruker uttrykket virksomme møter, forstått som en gjensidig og tillitsbasert relasjon. Den unge opplever anerkjennelse gjennom å bli sett, hørt og forstått, og fagpersonen får innsikt gjennom å se, høre og forstå. Jo flere virksomme møter man får til, jo bedre forutsetninger for å utvikle en gjensidig og tillitsbasert relasjon. Dette bør være målet med enhver kontakt mellom fagperson og ung voksen. Har man først oppnådd en slik relasjon, blir det et bakteppe når det oppstår konflikter, noe som godt kan skje. Er relasjonen god og tillitsfull, er det også enklere å utfordre den unge når det er nødvendig, å påpeke hva som er mulig og hva som er mer problematisk å få til, eller diskutere alternative løsninger.

Forfatterne påpeker at det kan reises flere relevante innvendinger mot denne forståelsen, som ikke minst skyldes måten vårt hjelpeapparat er organisert på. Dessuten er unge forskjellige, derfor er det vanskelig å trekke generelle konklusjoner, og tilnæringsmåten kan legge et stort ansvar på de unge om at de skal vite hva de vil. På sin side kan fagpersonen bli sittende med ansvaret for å stå i det som ofte er krevende relasjoner, uten støtte i sin organisasjon. Forfatterne mener likevel at deres tilnæringsmåte er mulig, og lanserer det de kaller fire mulighetsrom som er knyttet til steder og møtearenaer, systemer, strategier, tiltak og støttende fagfolk (Thorbjørnsen Halås, Folløsø og Høy Anvik, op.cit. 149-153). Dermed understrekes at de organisatoriske rammene rundt kontakten mellom fagpersoner og unge må ligge til rette hvis målet om virksomme møter skal kunne nås. Dette forutsetter igjen lederstøtte, organisering av virksomheten, prioritering og ikke minst ressurser til denne måten å arbeide på.

Et relasjonelt perspektiv som utgangspunkt kan også påvirke ettervernarbeidet på andre måter. I tillegg til å hjelpe den unge med å være del av et sosialt nettverk og mobilisere nettverksressurser, nevner Storø (2018:8) hjelp og støtte til utdanning og arbeid, på en slik måte at unge introduseres til sosiale arenaer og får hjelp til å etablere kontakter. Videre nevner han utvikling av samarbeids- og sosiale ferdigheter, bevisstgjøring når det gjelder sivile rettigheter, samt opplæring i å ta slike ferdigheter i bruk. Dermed blir det også tydelig at et relasjonelt perspektiv på ettervernarbeid kan ivareta både støtte når man møter motgang, og støtte til vekst og utvikling (Feeney og Collins, 2015).

Storøs punkter understreker at det relasjonelle perspektivet må konkretiseres i arbeidet med unge på vei ut av barnevernet. Det er bestemte ting de unge vil trenge hjelp med, som også ble utdypet nærmere i del tre i denne artikkelen. Virksomme møter har verdi i seg selv, men vil ikke være tilstrekkelige hvis de unge ikke får hjelp til å komme videre på veien mot voksenlivet. Her kan sosialarbeideren ha en sentral funksjon både som døråpner og mentor, men også den som realitetskonfronterer den unge i forhold til hva som er mulig å få til. Innenfor disse rammene blir det viktig å tenke lokale, individuelle og fleksible tiltak som gir den unges aktørskap rom.

5 Avslutning

Når det offentlige først har overtatt omsorgen, bør det også være en etisk forpliktelse for det offentlige at unge som forlater barnevernets omsorg, skal tilbys samme hjelp og oppfølging som andre unge voksne får i en sårbar periode av deres liv. Da blir ettervernfasen den siste muligheten barnevernet har til å tilby hjelp. Det kan argumenteres for at behovet for ettervernstiltak er størst for de yngste, og praksis viser også at dette er den høyest prioriterte gruppa. Samtidig er ikke det et argument for at de som er eldre enn 20, ikke trenger ettervern. I Bakketeig og Backe-Hansens (2018) studie kom det tvert imot fram at flere av deres informanter, som var i utdanning eller arbeid da de ble intervjuet, hadde fått tiltak lenger enn det som er vanlig. Andre syntes at det var for tidlig å bli overlatt til seg selv som 19-åringer. En god relasjon til de unge, der de føler at de blir hørt, møtt og anerkjent, er den beste måten å sikre at de ønsker fortsatt kontakt med barnevernet.

Alle unge ønsker ikke fortsatt kontakt med barnevernet når de er på vei ut. Tvert om kan mange ønske å bli selvstendige, eller ønske å markere at de er ferdige med et system de har vært i konflikt med (Goodkind, Schelbe og Shook, 2011; Samuels og Pryce, 2008). Derfor finnes også bestemmelsen om at unge som avslår ettervern, skal kontaktes igjen etter et år og

få et nytt tilbud (Barne- og likestillingsdepartementet, 2011). Dette er det viktig å følge opp, noe som også påpekes av Alexander proff med flere (2018). Men fristen på ett år er neppe nok hvis unges ferd gjennom overgangen til voksenlivet skal ses i et helhetlig perspektiv. På den andre siden kan man ikke forvente at barneverntjenesten skal holde oversikt over unge voksne som har vært i barnevernet i flere år, etter at de har forlatt systemet. Da må de unge selv ha ansvaret for å søke hjelp.

Barneverntjenesten kan selvsagt ikke dekke alle behov unge i ettervernfasen måtte ha. Det kan heller ikke aktuelle samarbeidspartnere. De viktigste vil være NAV, instanser med ansvar for videregående og høyere utdanning, og helsesektoren inklusive tannhelse. Følgelig blir det nødvendig å avklare tidlig hvilke andre hjelpetjenester som bør involveres. Det blir også viktig å avklare hvem som skal koordinere og drive samarbeidet over tid, i samarbeid med de unge.

Med andre ord er det viktig at den planen som ifølge dagens regelverk skal legges i god tid før en ungdom fyller 18 år, må inneholde flere elementer samtidig som det er rom for å endre den underveis. Hele tiden i samarbeid med den unge voksne. For det første må man tenke helhetlig, slik at unge voksnes totale livssituasjon tas med, inklusive behov for samarbeid med andre tjenester. Et sted å bo og penger til livsopphold er nødvendig, men ikke tilstrekkelig. Samtidig må man ta høyde for at det alltid vil skje uforutsette ting som må håndteres. Dessuten er det viktig å tenke framover i tid, hvor skal den unge voksne være for eksempel om fem år? Dette tilsier at tiltakene ikke skal avsluttes for tidlig, men at barneverntjenesten i samarbeid med de unge heller utnytter mulighetene som finnes både innad i tjenesten og i andre tjenester.

Referanser

Alexander proff, Glorija proff, G. Toresen & I. Steinrem (red). (2018). *Barnas barnevern. Trygt, nyttig og samarbeidende for barn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Antle, B. F., Johnson, L., Barbee A. & Sullivan, D. (2009). Fostering interdependent versus independent living in youth aging out of care through healthy relationships. *Families in Society*, 80, 309-315.

Anvik, C. Høy (2016). Ikke slipp dem! Sårbare unge i vanskelige møter. I Follesø, R., C. Thorbjørnsen Halås & Cecilie Høy Anvik (red). *Sett, hørt og forstått? Om profesjonelle møter med unge i sårbare livssituasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 28-47.

Backe-Hansen, E. (2011). *Teoretiske perspektiver i synet på ungdoms medvirkning – en litteraturgjennomgang*. Utrykt vedlegg til NOU 2011:20. *Ungdom, makt og medcirking*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet. Tilgjengelig på

https://www.regjeringen.no/contentassets/e68e3849077544e0a23f060916e2e3f2/no/sved/backe-hansen_elisabeth_litteraturgjennomgang.pdf

Backe-Hansen, E., C. Madsen, L. B. Kristofersen & B. Hvinden (red). (2014). *Barnevern i Norge 1990-2010. En longitudinell studie*. Oslo: NOVA, rapport 9/2014.

Bakketeig, E. & Backe-Hansen, E. (2018). Leaving care and doing well – and needing what kinds of help? *Nordic Social Work Research*, <https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1518815>.

Barne- og likestillingsdepartementet (2011). Rundskriv om tiltak etter barnevernloven for ungdom over 18 år. Oslo: BLD, rundskriv Q13/2011.

Barne- og likestillingsdepartementet (2014). Forskrift om medvirkning og talsperson. Oslo: BLD, FOR-2014-06-01-697.

Barnes, V. (2007). Young people's views of children's rights and advocacy service: A case for 'caring' advocacy? *Child Abuse Review*, 16, 140-152.

Barnes, V. (2012). Social work and advocacy with young people: Rights and care in practice. *British Journal of Social Work*, 42, 1275-1292.

Bengtsson, T. Torbenfeldt & Mølholt, A.-K. (2018). Creation of belonging and non-belonging in the temporal narratives of people transitioning out of care in Denmark. *Nordic Social Work Research*, <https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1494034>.

Van Bijlefeld, G., Dedding, C. & Bunders-Aelen, J. (2015). Children's and young people's participation within child protection and child welfare services: A state-of-the-art review. *Child & Family Social Work*, 20, 129-138.

Boddy, J., Bakketeig, E. & Østergaard, J. (2019). Navigating precarious moments? The experiences of young adults who have been in care in Norway, Denmark and England. *Under review i Journal of Youth Studies*.

Boddy, J., M. Lausten, M., E. Backe-Hansen & T. Gundersen (2019). *Understanding the lives of care experienced young people in Denmark, England, and Norway. A documentary review*. København; VIVE, Under publisering.

Evans, K. (2002). Taking control of their lives? Agency in young adult transitions in England and the New Germany. *Journal of Youth Studies*, 5, 245-269.

Feeney, B. C. & Collins, N. L. (2015). A new look at social support: A theoretical perspective on thriving through relationships. *Personality and Social Psychology Review*, 19, 113-147.

Fitzgerald, R., Graham, A. & Taylor, N. (2010). Children's participation as a struggle over recognition: exploring the promise of dialogue. I In B. Percy-Smith & N. Thomas (eds). *A handbook of children and young people's participation*. London: Routledge, s. 293-305.

Geenen, S. & Powers, L. (2007). «Tomorrow is another problem». The experiences of youth in foster care during their transition to adulthood. *Children and Youth Services Review*, 29, 1085-1101.

- Goodkind, S., Schelbe, L. A. & Shook, J. J. (2011). Why youth leave care: Understandings of adulthood and transition successes and challenges among youth aging out of child welfare. *Children and Youth Services Review*, 33, 1039-1048.
- Halås, C. Thorbjørnsen, R. Follesø & C. Høy Anvik (2016). Hva innebærer det så å se, høre, forstå og skape vendepunkt? I Follesø, R., C. Thorbjørnsen Halås & Cecilie Høy Anvik (red). *Sett, hørt og forstått? Om profesjonelle møter med unge i sårbare livssituasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 146-156.
- Hedin, L. (2017). Support and challenges in the process of leaving care: A Swedish follow-up study of foster youths' lived experiences. *Qualitative Social Work*, 16, 500-514.
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J. & Dallos, R. (2013). Young people's experiences of social support during the process of leaving care. A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 35, 2059-2071.
- Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2014). Voices of 65 young people leaving care in Sweden: "There is so much I need to know!". *Australian Social Work*, 67, 71-87.
- Jessen, J. T. & Backe-Hansen, E. (2017). *Samvær, samarbeid og støtte. Familiens mulighet for å hjelpe unge voksne etter plassering utenfor hjemmet*. Oslo: NOVA, rapport 2/17.
- Johnson, G. & Mendes, P. (2014). Taking control and 'Moving on': How young people turn around problematic transitions from out-of-home care. *Social Work & Society (International Online Journal)*, 12 (1). Lastet ned fra <https://www.socwork.net/sws/article/view/390/731> 21.12.2018.
- Lausten, M. & Frederiksen, S. (2016). Do you love me? An empirical analysis of the feeling of love amongst children in out-of-home care. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 15, 92-103.
- Mannion, G. (2007). Going spatial, going relational: Why "listening to children" and children's participation needs reframing. *Discourse Studies in the Cultural Politics of Education*, 28, 405-420.
- Marion, E., Paulsen, V. & Goyette, M. (2017). Relationships matter: Understanding the role and impact of social networks at the edge of transition to adulthood from care. *Child Adolesc. Soc. Work J.*, 34, 573-582.
- Mendes, P. & Moslehuddin, B. (2006). From dependence to interdependence: Towards better outcomes for young people leaving state care. *Child Abuse Review*, 15, 110-126.
- Munford, R. & Sanders, J. (2015). Young people's search for agency: Making sense of their experiences and taking control. *Qualitative Social Work*, www.Doi:10.1177/1473325014565149.
- Munson, M. R., Smalling, S. E., Spencer, R. et al. (2010). A steady presence in the midst of change: Non-kin natural members in the lives of older youth exiting foster care. *Children and Youth Services Review*, 32, 527-535.
- Oterholm, I. & Paulsen, V. (2018). Young people's and social workers' experiences of differences between child welfare services and social services. *Nordic Social Work Research*, <https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1450283>.

- Paulsen, V. (2018). Et anerkjennelseperspektiv på oppfølging av ungdom i barnevernet i overgangen til voksenlivet – fra teori til praksis. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 95, 224-237.
- Paulsen, V. & Berg, B. (2016). Social support and interdependency in transition to adulthood from child welfare services. *Children and Youth Services Review*, 68, 125-131.
- Propp, J., Ortega, D. M. & NewHeart, F. (2003). Independence or interdependence: Rethinking the transition from ‘Ward of the Court’ to adulthood. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 84, 259-266.
- Rambøll, (2016). *Brukerundersøkelsen 2016*. Oslo: Rambøll Management. Rapport til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Tilgjengelig på https://www.bufdir.no/Global/Brukerundersokelsen_2016_Ramboll.pdf.
- Rogers, R. (2011). ‘I remember thinking: why isn’t there someone to help me? Why isn’t there someone who can help me make sense of what I’m going through?’ ‘Instant adulthood’ and the transition of young people out of state care. *Journal of Sociology*, 47, 411-426.
- Samuels, G. M. & Pryce, J. M. (2008). “What doesn’t kill you make you stronger”: Survivalist self-reliance as resilience and risk among young adults aging out of foster care. *Children and Youth Services Review*, 30, 1198-1210.
- Sanders, J., Munford, R., Ballantyne, R., Henaghan, M., Allison, R. & Jackson, R. (2017). Conditional openness: young people define practices for successful child protection interventions. *Journal of Social Welfare and Family Law*, <http://dx.doi.org/10.1080/09649069.2017.1351798>.
- Skoog, V., Khoo, E. & Nygren, L. (2015). Disconnection and dislocation: Relationships and belonging in unstable foster and institutional care. *British Journal of Social Work*, 45, 1888-1904.
- Spencer, R., Drew, A. L., Gowdy, G. & Horn, J. P. (2018). “A positive guiding hand”: A qualitative examination of youth-initiated mentoring and the promotion of interdependence among foster care youth. *Children and Youth Services Review*, 93, 41-50.
- Stein, M. E. (2012). *Young people leaving care. Supporting pathways to adulthood*. London: Jessica Kingsley.
- Stein, M. E. & J. Clayden (2005). *Mentoring young people leaving care: “Someone for me”*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Storø, J. (2018). To manage on one’s own after leaving care? A discussion of the concepts of independence versus interdependence. *Nordic Social Work Research*, <http://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1463282>.
- Tyrell, F. A. & Yates, T. M. (2018). Emancipated foster youths’ experiences and perceptions of the transition to adulthood. *Journal of Youth Studies*, 21, 1011-1028.
- Törrönen, M., Munn-Giddings, C., Gavriel, C. & Morris, D. (2018). Emotional participation of young adults starting their independent living. *Nordic Social Work Research*, <https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1489883>.

Wade, J. (2008). The ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38, 39-54.

Witnish, B. (2017). *Young care leavers: The need for peer support*. Victoria: Young Affairs Council. Rapport.